

*УДК 340.12   О.П. Невельська-Гордєєва, канд.філос.наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м.Харків*

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ «НОРМАТИВНЕ ПОЛЕ»

Термін "поле" було введено юридичною наукою в обіг з другої половини ХХ ст. і стало широко використовуватися різними галузями гуманітарного знання. На сьогоднішній день це поняття набуло статусу популярної наукової категорії. На жаль, у науці не провадиться рейтингу популярності наукових термінів, бо найімовірніше, що на початку ХХІ ст. перше місце в цьому списку належало б саме категорії "правове поле". Дійсно, цей термін застосовується як знаковий, що задає пізнаваного змісту реченню [32], як метафора [15], як журналістська претензія [13], як усім відома й широко вживана наукова конструкція [Див.: 2; 7]. Тим часом поняття "правове поле" і "нормативне поле", незважаючи на їх популярність, однозначно не визначаються ні в юриспруденції, ні в інших галузях науки. Уже сам факт наявності не одного, а множинності конструкцій (нормативне поле, законодавчо-нормативне поле, законодавчо-правове поле, внутрішнє правове поле, поле правого регулювання, законодавче поле, нормативний простір,

правовий простір та ін.) свідчить не на користь відпрацьованості використовуваної термінології. В одних текстах законодавче й нормативне поля тлумачаться як різні («слабке законодавче та нормативне поле у сфері активної організаційної структури управління державним боргом» [34]), в інших, навпаки, – як єдине законодавчо-нормативне поле [25, с. 1].

Засоби масової інформації поняттям "правове поле" оперують у значенні "легітимність", "законність" ("усе повинне вирішуватись у правовому полі" або "запустили у правове поле цей сумнівний нормативний акт" і т.д.). У науковій юридичній літературі одні вчені вживають терміни "законодавче", "нормативне" і "правове" поля як синоніми [Див.:14, с. 13; 31, с. 15], інші наполягають на нетотожності їх значень [6]. Однак усі вони вважають їх цілком усталеними, відомими всім, внаслідок чого не розкривають і не уточнюють їх змісту. Так, М.І.Панов стверджує, що надання дефініції поняттю – це універсальна процедура розвитку наукового

знання. Сутність цієї логічної операції стосовно правових термінів полягає у формулюванні знань у галузі державно-правових явищ [22, с. 54]. Як бачимо, з'ясування змісту конструкції "нормативне поле" як юридичної категорії складає проблему даного дослідження.

У випадках, коли слово (в середині певного вислову) має відповідне навантаження, зазвичай говорять, що воно позначає "поняття". Р. Карнап стверджує, що крім понять у науці існують ще й псевдопоняття [9]. Якщо тільки здається, що слово має значення, у той час як воно йому не притаманне, то вчений називає його псевдопоняттям. Науковця цікавили питання, як пояснити виникнення псевдопонять. Хіба не кожне слово вводиться в мову тільки з метою виразити що-небудь конкретне, чи вже відразу, починаючи з першого вживання, воно має певний смисл? Як могли з'явитись у природній мові слова, яким не властиві значення? [9, с. 12, 13]. Проте такий феномен існує. Фактично найчастіше ми зустрічаємось із псевдопоняттями в журналістиці, в рекламних слоганах, у сучасних молодіжних субкультурах. Але чи не є "правове поле" саме таким словосполученням без значення в науці? Ми вважаємо, що ні. Для юриспруденції це не псевдопо-

няття, хоча журналістами й політиками через засоби масової інформації воно іноді вводиться, так би мовити, для «красного слівця», дотепу, як риторичний прийом надання вагомості промови чи друкованого тексту.

Раніше авторкою даної статті вже була зафіксована невід'ємність нормативного поля від соціокультурного простору [17, с. 207]. У контексті цієї публікації акцентується увага саме на філософсько-правовому змісті конструкції «нормативне поле», що й становить мету дослідження.

М.І.Панов поділяє всі правові категорії залежно від їх статусу (тобто реального місця й ролі в юридичній науці та практиці) на 2 величезні групи — доктринальні й легальні правові поняття, що в сукупності складають категоріальний апарат юридичної науки [22, с. 59]. Доктринальні правові поняття є результатом пізнавальної діяльності й належать безпосередньо науці, завдяки яким висловлюються ті чи інші концепції, теорії, вчення юриспруденції. Саме вони й становлять зміст юридичної науки, несуть у собі первинну правову інформацію. Легальні поняття отримали нормативне закріплення у відповідних нормативно-правових актах, законах і підзаконних актах; вони належать не тільки юридичній науці, а й

позитивому праву. Філософи [11, с. 27] наполягають на тому, що в нормативно-правових актах допустимо використовувати категорії, які не мають юридичної дефініції (тобто не визначені як категоріальний апарат юриспруденції), якщо вони однозначно трактуються в загальнокультурному контексті. Категорія "нормативне поле", за класифікацією М.І.Панова, належить до доктринальних понять, що й дозволяє в окремих випадках широко застосовувати її без чіткої фіксації змісту.

Проект "Бизнес, власть, общество и СМИ в российской благотворительности" не тільки оперує термінами "моральне" і "правове" поля, а й логічно підкорює (логічне відношення координатії або супідрядності) їх поняттю "нормативне поле". Інакше кажучи, родове поняття «нормативне поле» підрозділяється на 2 субпідрядні видові поняття — «моральне поле» і «правове поле» [26].

Логічне відношення між категоріями "нормативне поле" і "правове поле" розглядається нами як підпорядкування (координатія), де перше є підпорядковуючим (більшим за обсягом, родовим), а друге – підпорядкованим (меншим за обсягом, видовим) [19, с. 236]. Правове поле – це система дозволів та обмежень у соціальній реаль-

ності, що впливає з існування юридичних норм. Нормативне поле розуміється як ієрархічна структура, сукупність усіх різноманітних соціальних норм – правових, моральних, релігійних, локальних, корпоративних, існуючих у взаємодії [21, с. 29]. Виходячи з таких дефініцій логічно обґрунтовується розмежування законодавчого й нормативного полів, бо перше підпорядковується другому. Застосування в науковій літературі конструкції «законодавчо-нормативне поле» підкреслює, що йдеться лише про юридично закріплені норми в чинному законодавстві.

Ю.А.Левада наполягає на співіснуванні і взаємодії різних нормативних полів зі своїми критеріями «дозволеного – недозволеного», «узгодженого – неузгодженого», що властиво різним суспільним системам, у яких існує розмежування буденного і святкового, свого й чужого, приватного й офіційного. Ним виділяються різнорідні нормативні поля – соцієтальні, групові, рольові та інші, множинність яких визначається орієнтацією й рамками діяльності людини [12, с. 12, 16]. Ми вважаємо недоцільним вести мову про співіснування і взаємодію різних нормативних полів, й наполягаємо на розгляданні єдиного простору нормативного поля з множинною мережею антиномій

[Див.: 16; 20; 21]. Нормативне поле (як і правове) будується як система й існує відповідно до законів самоорганізації й саморозвитку останньої; йому притаманна орієнтація на множення й відтворення всієї сукупності атрибутивних відносин [Див.: 18, с. 127; 19, с. 238].

У сучасній правовій науці зустрічаються різні точки зору на зміст категорії "нормативне поле". Приміром, Б.Й.Бляхман розглядає її як сукупність систем законодавства і прав людини (природне право) [3, с. 19]; С.С.Сливка підкреслює дворівневу побудову — вище поле й елементарне [27, с. 52]; за визначенням М.В.Поповича, нормативний простір — це система взаємозалежних вимірів, а нормативне поле — реалізований простір, реальність, яку ми «вимірюємо» й у який устанавлюємо її структуру [23, с. 54].

З нашої точки зору, нормативне поле — це простір буття норм [Див.: 20, 21]. Воно містить у собі правові, релігійні, моральні (секуляризована мораль, на відміну від релігійної), психологічні та інші норми. Нормативне поле надається людині в процесі життєдіяльності — під час виховання, знайомства з нормативно-правовими актами, міжособистісного спілкування, при реалізації віросповідання тощо. Якби правові норми цілком збі-

галися з релігійними, а релігійна мораль — із секуляризованою, людина самовизначалася б у дихотомічному полі "норма — патологія". За наявності низки норм, що не співпадають у нормативному полі, особистість вимушена самовизначатись. Наприклад, правова норма може рекомендувати дію, а релігійна — утримування від неї (релігійна норма пропонує утримуватись від розлучення, а правова — дозволяє розірвати шлюб). Отже, індивідуальне нормативне поле становить собою ієрархію норм, привласнених суб'єктом.

Сьогодні поняттям "нормативне поле" охоплюється великий спектр проблем людини, її індивідуального, соціального й духовного існування. На наше переконання, інтерес до нього пояснюється ще й появою субкультур. Поки простір норм є однорідним, він не вирізняється й, мабуть, не рефлексується. Як тільки вони протиставляються, або взагалі суперечать одна одній, відразу ж починаємо вести мову про простір нормативного існування.

Теорія субкультур — один із засобів опису явищ культурної диференціації сучасного суспільства. Одночасно існують також інші терміни для позначення тієї ж реальності, як от: неформали, контркультура, андеґраунд, громадські рухи, локальні мережі,

соціальні групи, життєвий стиль тощо. Т.Б. Щепанська вважає, що кожен з них припускає акцент на якійсь одній стороні досліджуваного явища — на символіці, атрибутиці, ідеології (теорія життєвих стилів), внутрішній структурі співтовариств і типах міжособистісних зв'язків (теорія й метод соціальних мереж), місці в ієрархічній структурі соціуму (теорія соціальної стратифікації), соціальної активності і впливу на цю структуру (теорія суспільних рухів, контркультури тощо) [33, с. 190]. Залучаючи критерій логічної демаркації – необхідну й достатню ознаку антиномій як необхідних протиріч (що відрізняє їх від протиріч-помилки), ми погоджуємося з тим, що визначення субкультур охоплює практично всі перелічені аспекти й ґрунтується на фундаментальному понятті "культура". Сфера екстернальної культури включає взагалі безліч різних субкультур (кримінальну [28, с. 138], богемну, елітарну, професійну [1]; наркомафіозну); релігіознавцями сьогодні вводиться категорія „субкультура сатаністської молоді” [8, с. 9]; у мережах Інтернету все наполегливіше говорять про кіберкультуру як субкультуру віртуальної реальності і т.д. Усі вони екстернальні тєю мірою, в якій їх внутрішні цінності протиставлені загальноприйнятним у суспільстві.

Конструкція «нормативне поле» дозволяє трактувати її як соціокультурну ситуацію, знаходячись у якій людина стає суб'єктом права. Кожен закон може бути розглянутий з точки зору аналізу елементів нормативного поля, що робить інтерпретацію юридичної норми змістовнішою. Нормативне поле не є назавжди чітко окресленим. Воно постає як система, що постійно змінюється, що залежить від сьогоденної ієрархізації норм соціальних, від переважної цінності абсолютних моральних норм над раціональними чи, навпаки, від соціокультурної ситуації в суспільстві.

Проаналізувавши сучасну наукову літературу, можемо стверджувати, що поняття “нормативне поле”, “законодавче поле” і “правове поле” розглядаються в різному співвідношенні. Так, існує точка зору на відокремлення категорії «законодавче поле» і “нормативне поле” [6]. Приміром, Д.В.Хромов повністю погоджується з нею. На його думку, відсутність технічних процедур участі суспільства в експертизі й доробці державних рішень, з одного боку, дозволяє формально підходити до необхідності обґрунтування рішень, а з другого — лобювати інтереси фінансово-промислових груп. У наслідок збереження такої системи державного керівництва

констатується велика кількість “мертвих” законів та рішень і “за-регульоване” нормативне поле в економіці [30]. Отже, поняття «законодавче поле» й «нормативне поле» відокремлюються, але як вони співвідносяться, вчені не розглядають, бо предмет їх дослідження знаходиться зовсім в іншій галузі наукового пізнання.

Як стверджує Б.Я.Бляхман, вживання термінологічних пар “правове поле”, “правовий простір”, “правова система” як синонімів поняттю “система законодавства” далеко не завжди виправдано саме тому, що категорію “правове поле” можна розглядати як сукупність системи: (а) правил поведінки, встановлених державою (об’єктивне право); (б) правил, якими керується громадянин (суб’єктивне право); (в) прав людини (природне право); (г) загальноправових начал (принципів) регулювання поведінки суб’єктів суспільних стосунків; (д) правових поглядів та ідей (правосвідомість); (е) реалізації всіх цих правил, принципів, норм та ідей (юридична практика) [3]. Тут реальні можливості діяльності суб’єктів у рамках правового поля істотно розширюються (порівнянно з рамками закону в системі законодавства) за рахунок включення в це поле легальних актів тлумачення ратифікованих міжнародних доку-

ментів, нормативних договорів, юридичних прецедентів, матеріалів юридичної практики, юридичної доктрини. Зміст конструкції “нормативне поле” постає ще ширшим: філософський аналіз його показує, що неможливо виврвати цю категорію із загальнокультурного контексту [17, 18]. Дійсно, причини виникнення й існування правової норми та її конкретної текстуальної форми криються не тільки в правовій свідомості, й в об’єктивних закономірностях суспільного розвитку, що говорить про формування правової норми людьми і для людей, які усвідомлюють і сприймають її в певному культурному контексті. Розглянемо це положення детальніше.

“Чи може закон бути несправедливим?” — так ставить питання М.В.Попович [24, с. 10]. І відповідає на нього: “Інтуїтивно кожен відчуває, що може. Отже, крім права ще є відчуття справедливості, яке дозволяє оцінювати закони” [24, с. 10,11] і воно також присутнє в нормативному полі. Такі загальнолюдські цінності, як свобода, справедливість, рівноправність, гуманізм, є одночасно і правовими цінностями, включеними в конституції держав і відповідні законодавчі акти. У той же час виражені в законах юридичні формули об’єктивно порушують складну філософсько-правову проблему

їх адекватності реальній справедливості або, можливо, навпаки, експлікації прихованого в них антигуманного значення [24, с. 11]. А.А.Козловський формулює це положення ще гостріше: "Яка нація, таку справедливість має її філософія" [10, с. 16]. Отже, терміни "закон" і "справедливість" розмежовуються. Дійсно, якби не існувало деяких незмінних моральних норм, унаслідок чого у людей бракувало б етичного почуття, то слово "несправедливість" було б абсолютно безглуздом. У такому випадку існував би лише юридичний закон (позитивне право).

Р.Декарт описав декілька правил моралі. Про одне з них читаємо: "Моїм третім правилом було прагнення завжди перемагати скоріше себе, ніж долю, і змінювати скоріше свої бажання, аніж порядок світу, і взагалі привчати себе до думки, що немає нічого такого, що було б цілком у нашій владі, крім наших думок; так що після того, як ми зробили все, що могли стосовно зовнішніх для нас речей, усе те, що нам не вдалося, є для нас уже абсолютно неможливим. Одного цього, здавалося, досить, щоб перешкодити мені в майбутньому бажати чого-небудь недосяжного для мене й у такий спосіб зробити мене задоволеним, тому що наша воля, звичайно,

прагне бажати того, що, по нашому розумінню, так чи інакше можливо" [5, с. 277,278].

Таким чином, особистість рефлексує норми й ментально взаємодіє з нормативним полем: є люди, які підлаштовуються під уже існуючі норми, а є такі, які хочуть змінювати його під себе. Останні прагнуть знищити абсолютність норми, тому що саме ці загальнолюдські норми заважають, так би мовити, перекроїти нормативне поле під свій індивідуальний розмір. Ця тенденція до стирання абсолютних норм в даний час простежується у всіх сферах як суспільного, так і особистого життя. Приклад тому – міркування про необхідність розмежовувати мораль політичну і приватну, яке свідчить про те, що абсолютів у політичному житті явно бракує. Не варто навіть доводити (як це робить О.В.Гаман-Голутвіна), що феномени політики й моралі різко розрізняються за своїми змістовними і функціональними особливостям, як неможливо погодитися і з тим висновком, який вона робить. Якщо суть моралі полягає в непорушності раз і назавжди встановлених норм і цінностей, націлених на приборкування егоїстичної природи людини, то в політиці константою є не ідеал, а інтерес. Звідси, на думку О.В.Гаман-Голутвіної, мірилом моральності в політиці

виступає її відповідність національно-державним інтересам. Із таких міркувань випливає, що легко виправдати фашистську агресію, військову демонстрацію сили, що знищують мирних жителів, колоніальну політику та інше саме національно-державними інтересами. За її положенням, політична мораль, на відміну від моралі приватної, є ситуативною, не допускаючи апріорних рішень. Іншими словами, насильство існує, а яка його припустима міра, – відповідь на це запитання можлива лише в конкретному тексті: дії, осуджувані в одних ситуаціях як агресія, в інших можуть визнаватися моральними. Отакий результат стирання абсолютності моральної норми, який призводить до подвійних стандартів. Поняття доцільності й ситуативної користі зовсім витиснули із суспільної свідомості уявлення про особистий обов'язок перед державою, справедливість, чесність, моральні норми як у житті особистому, так і в суспільному, актуалізувавши в ньому аморальні й цинічні цінності так званого "суспільства споживання" [4, с. 17].

Подальше дослідження нормативного поля повинно йти в руслі співвідношення понять "нормативне поле" й "індивідуальне нормативне поле", взаємозалежності "нормативне поле суспільства" (макрополе) й

"локальне нормативне поле" (мікрополе, яке виявляється в корпоративній свідомості, у міському самоврядуванні, в інтересах окремих груп суспільства).

Із наведених міркувань можемо зробити нижчеперелічені висновки:

1. Категорія "нормативне поле" – це ніяк не псевдопоняття. Введення його в наукову термінологію логічно зумовлено як станом масової свідомості, так і об'єктивними процесами, що відбуваються в суспільстві.

2. Нормативним полем охоплюється сукупність різних норм – моральних, релігійних, правових, психологічних, соціальних, політичних, культурних та ін. Ось чому зміст родового поняття «нормативне поле» є ширшим порівняно зі змістом видових – «правове поле» й «законодавче поле».

3. Актуальність дослідження нормативного поля пов'язана з наявністю в суспільстві множинності субкультур.

4. Конфліктуючі системи цінностей викликають появу в нормативному полі суперечних ціннісних структур, що на психологічному рівні вимагає активного самовизначення особистості.

5. Взаємодія між суспільними і груповими цінностями, коливання і зміни структурних зв'язків підтверджують визначення нормативного поля як самоорганізованої ієрархізованої системи.

- Список літератури:** 1. Анучина Л.В., Стасевская О.А. Субкультура юриста в системе культуры украинского общества: генезис и становление // Вісн. Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв: Зб. наук. пр. / За ред. Даниленка В.Я. — Х.: ХДАДМ, 2006. — № 1. — С. 8-14.
2. Байтин М. И. О некоторых коллизиях в сфере правового поля России и путях их разрешения // Право и политика. — 2004. — № 9. — С. 4-9. 3. Бляхман Б.Я. Правовое поле: понятие, пределы, функции // Современные вопросы теории права: теоретико-технологический аспект: Сб. статей // Под ред. А.К. Черненко. — Новосибирск: Изд-во ГЦРО, 2001. — С. 15-19.
4. Гаман-Голутвина О.В. О столкновении морального и нравственного начал в российской политике // Полис. — 2005. — № 3 — С. 15-18. 5. Декарт Р. Избранные произведения. — М.: Госполитиздат, 1950. — 712 с. 6. Донецкий филиал ОАО "Укртелеком". Новости [Электрон.ресурс]. — Режим доступа: [ytp://www.donetsk.ukrtelecom. ua/ua/news/printing.php?ymd](http://www.donetsk.ukrtelecom.ua/ua/news/printing.php?ymd). 7. Зельберг С. К организации внутреннего правового поля крупной интегрированной корпорации // Рос. экон. журн. — 2003. — № 3. — С. 90-94. 8. Истомин Ю. Сон души рождает чудовищ // Мир: Правосл. газ. для всей семьи. — 2006. — № 22 (96). — С. 9. 9. Карнап Р. Преодоление метафизики логическим анализом языка // Вестн. МГУ. — Сер. 7: Философия. — 1993. — № 6. — С. 11-26. 10. Козловський А.А. Філософія права як самосвідомість нації // Пробл. філософії права. — 2003. — Т.1. — С. 12-16. 11. Кураев Андрей, диакон. Влияние массовой культуры на сознание молодежи // Вісн. прес-служби Укр. Правосл. церкви. — 2004. — Вип. 34. — С. 24-28. 12. Левада Ю.А. Homo Post-Soveticus // Обществ. науки и современность. — 2000. — № 6. — С. 5-24. 13. Лідер ХЛПУ Леонід Черновецький обнаружил в правовом поле Украины маховый по своей коммунистичности Закон и требует его отменить [Електрон.ресурс]. — Режим доступа: <http://www.hlpu.org.ua> — 26/05/2005.17:35. 14. Лойко П.Ф. К проблеме создания инфраструктуры ипотечного кредитования под залог земли // Недвижимость и инвестиции: Правовое регулирование. — 2002. — № 4 (13). — С.12-20. 15. Меркулов Г. Правовое поле Public Relations "не пахану" // Советник. — 2004. — № 7. — С. 28,29. 16. Невельская-Гордеева Е.П. Интросуб'єктивність нормативного поля // Пробл. законності: Респ. міжвідомч. наук. зб. /Відп. ред. В.Я.Таций. — Х.: Нац. юрид.акад. України, — Вип.69. — 2004. — С. 206-212. 17. Невельская-Гордеева Е.П. Нормативное поле в контексте современной культуры // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. /Відп. ред. В.Я.Таций. — Х.: Нац. юрид. акад. України, 2005. — Вип. 72. — С. 201-208. 18. Невельская-Гордеева Е.П. Нормативное поле как система // Философия и будущее цивилизации: Тез. докл. и выст. IV Рос. филос. конгресса (Москва, 24-28 мая 2005.): В 5-ти т. — Т.5. — М.: Совр. тетради, 2005. — С. 126-127. 19. Невельская-Гордеева Е.П. Системные свойства правового и нормативного полей // Демократичні цінності, громадянське суспільство і держава // Матер. Х111 Харків. міжнар. Сковородинівських читань. — Х.: Прометей-Прес, 2005. — С. 236-238. 20. Невельская-Гордеева Е.П. Социальная норма: логика и онтология // Вестн. СевГТУ. Философия: Сб. науч. тр. / Отв. ред. М.С.Колесов. — Севастополь: Севастоп. гос. техн. ун-т, 2001. — С. 179-187. 21. Невельська-Гордєєва О.П. Онтологія і логіка нормативного простору // Пробл. законності: Респ. міжвідом. наук. зб. /Відп. ред. В.Я.Таций. — Х.: Нац. юрид.акад. України, 1998. — Вип. 38. — С. 28-36. 22. Панов М. Проблеми формування понятійного апарату юридичної науки: методологічні // Вісник АПРНУ. — № 2 (33) — 3 (34). — 2003. — С. 54-67. 23. Попович М.В. Рациональність і виміри людського буття. — К.: Сфера, 1997. — 290 с. 24. Попович М.В. Право з погляду філософа // Пробл.філософії права — 2003. — Т.1. — С. 10-11. 25. Право власності на промислові відходи та його реалізація в сучасному законодавчо-нормативному полі: Зб. матер. конф. (29-31 трав. 2001 р., м. Ялта) // Ком. пром. політики України, Центр "Технології охорони довкілля та медицини" т-ва "Знання" України. — К.: Т-во "Знання" України. — 2001. — 42 с. 26. Проект "Бизнес, власть, общественность и СМИ в российской благотворительности" [Електрон.ресурс]. — Режим доступу: <http://feedbackgroup.narod.ru/findman/project.htm>. 10.03.2004. 27. Сливка С.С. Професійна культура юриста. — Львів: Світ, 2000. — 336 с. 28. Художественная жизнь современного общества: В 2-х т. / Под ред. К.Б. Соколова. — Т.1.: Субкультуры и этносы в художественной жизни. — СПб: РАН, Гос.ин-т искусствознания, 1996. — С. 138 — 151. 29. Суперсон В. Системні підходи до вирішення проблем адміністративної реформи у правовому полі України // Економіка, фінанси, право. — 2002. — № 6. — С. 7 - 14. 30. Хромов Д.В. Требує ли соціальне дійствие научної санкції и общественного одобрения? // Научно-методологический клуб "Управляемая Россия" [Електрон.ресурс]. — Режим доступу: <http://circle.ru/disclub/schr.html>

02.04.2004. 31. Шведчикова Т. Оцінка правового поля функціонування сфери товарного обігу в Україні // Підприємництво. — 2003.— № 8. — С. 15-18. 32. Шувалова Н. Правовое поле документа // Служба кадров и персонал. — 2004. — № 5. — С. 81-84; № 6. — С. 87-91. 33. Щепанская Т.Б. Субкультуры // Современный городской фольклор. — М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, Ин-т высш. гуманитар. исслед. / [редкол.: А. Ф. Белоусов и др.], 2003. — С. 187-236. 34. Офіційний сайт Верховної Ради України. // [Електрон.ресурс]. Режим доступу: — http://www.rada.gov.ua/zakon/ski3/BUL144/61_2.htm.

ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВОЕ СОДЕРЖАНИЕ ПОНЯТИЯ «НОРМАТИВНОЕ ПОЛЕ» Невельская-Гордеева Е. П.

В статье дается определение научной категории «нормативное поле»; разграничиваются понятия «правовое поле» и «законодательное поле»; доказывается, что «нормативное поле» является родовым понятием по отношению к видовым — «правовому полю» и «законодательному полю».

Ключевые слова: нормативное поле, правовое поле, законодательное поле, норма, правовое понятие, социальная норма.

THE PHILOSOPHIC-LOGICAL CONTENT OF THE NOTION “NORMATIVE FIELD” Nevelskaya-Gordeeva E. P.

The notion of a scientific category “normative field” is given in the article; the notion of “field of law” and “legislative field” are distinguished. It is proved that “normative field” is a clan notion in connection to the specific - “field of law” and “legislative field”.

Key words: normative field, field of law, legislative field, rule, legal notion, social norm.

Надійшла до редакції 14.04.2010 р.

УДК 340.15

*Г.П. Клімова, д-р. філос. н., професор
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Процес розбудови демократичної правової держави безпосередньо співвідноситься з розвитком правової культури громадян, яка є гарантією дії верховенства правового закону в суспільстві. У даний час теоретичне осмислення цього явища перебуває в центрі уваги українських учених і виступає предметом чисельних дискусій і наукових досліджень. Аналіз правової культури пов'язаний не тільки з

вивченням її концептуальних засад, а й з розкриттям питання, що саме вона відбиває в соціальній реальності. Це вимагає розглядати її з точки зору аксіологічного підходу, згідно з яким це поняття становить собою систему правових цінностей, що розвиваються й відповідають рівню досягнутого людством правового прогресу, віддзеркалюють у правовій формі найважливіші соціальні цінності, які